

УДК 378.013

Н. Постоюк, канд. пед. наук,
І. Рабчун, магістр

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ-ПЕДАГОГІВ

Здійснено аналіз актуальних ідей із проблеми практичної підготовки майбутніх фахівців освітньої сфери. Детально розглянуто зміст, історичний аспект, специфіку активних методів навчання у досвіді українських педагогів минулого та сучасності. Особливий акцент поставлено на сучасних технологіях навчання студентів. Виняткову увагу приділено інтерактивним методам та прийомам навчання у ЗВО.

Ключові слова: заклади вищої освіти, практична підготовка майбутніх викладачів, українські педагоги, активні методи, інтерактивна технологія.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток вищої освіти в Україні визначається загальним спрямуванням вітчизняної вищої школи на входження в загальноєвропейський і світовий освітній простір, гармонізацію національних та міжнародних стандартів вищої освіти. В умовах сьогодення вища освіта вимагає від науково-педагогічних працівників опанування і впровадження інноваційних методів навчання й викладання, які базуються на мультимедійних, інформаційних програмах, системах реєстрації знань тощо.

Закон України "Про вищу освіту" серед основних завдань функціонування закладів вищої освіти передбачає "забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності" [1]. Саме суспільне розуміння того, що освіта – це один із головних факторів інноваційного розвитку суспільства, дає сьогодні поштовх до стратегічного вирішення завдань і забезпечення системного реформування української вищої школи.

З огляду на сказане вважаємо, що в сучасному освітньому процесі проблема інноваційних методів навчання залишається однією із актуальних у світовій педагогічній і науково-дослідній діяльності. Однак в умовах трансформаційних змін у вищій школі потребують постійного ретельного вивчення та науково-практичного обґрунтування:

- питання інноваційної освітньої діяльності;
- змісту, специфіки інтерактивних форм навчання у ЗВО;
- індивідуалізовані, командні, проектні технології отримання знань;
- інформаційно-комунікаційні засоби навчання, онлайн освіта;
- інші нововведення, у тому числі й активні методи навчання.

Мета статті. Проаналізувати та охарактеризувати активні методи навчання майбутніх фахівців освітньої сфери у працях українських учених-педагогів. Для досягнення мети було реалізовано такі **завдання**:

- проаналізовано зміст, історію, специфіку активних методів навчання у досвіді українських педагогів минулого та сучасності;
- охарактеризовано формування загальних та фахових компетенцій, які заявлені в освітніх програмах ЗВО;
- обґрунтовано основні інтерактивні методи та прийоми навчання студентів, що найчастіше використовуються у вищій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою застосування активних методів навчання в науковій літературі присвячені праці А. С. Макаренка, В. А. Сухомлинського, Ю. М. Ємельянова [6], Л. А. Петровської [8], А. В. Вербицького, І. В. Вачкова [4] та багатьох інших.

Автори наголошують на тому, що впровадження нових технологій навчання та досконале оволодіння ними вимагають певної внутрішньої готовності як викладачів,

так і здобувачів вищої освіти до серйозних перетворень, що відповідають умовам інформаційного суспільства [2].

У нашому дослідженні особливу увагу присвячено працям та дослідженням Г. Г. Ващенко, Л. Г. Кайдалової та Н. В. Буркіної.

Виклад основного матеріалу. Григорій Григорович Ващенко (1878–1967) – відомий педагог Полтавщини, творець української національної педагогіки, яка відповідає духовності українського народу, його історичній місії й потребам державного будівництва України. Його доробок у галузі педагогіки надзвичайно вагомий. Так, наприклад, можна назвати чотирьох частинне видання "Загальні методи навчання", яке було видане у Мюнхені ще в 1949 р.

Саме у "Загальних методах навчання" Григорій Ващенко писав, що вирішальним у побудові навчально-пізнавального процесу є вибір методів. На його думку, тенденції вдосконалення (переходу від пасивних до активних) методів є провідною в історії педагогіки [5, с. 116–117]. Якщо під терміном "метод" педагог розумів засіб чи систему засобів для досягнення поставленої мети, то, зрозуміло, йшлося про активізацію методів навчання.

Унікаючи надто широкого трактування поняття методів навчання, Г. Ващенко підкреслював: "Метод визначає головну техніку навчального процесу". Тому конкретизуючи це поняття, педагог зазначав, що методи "стосуються безпосередньої роботи вчителя з учнями над розв'язаннями дидактичного матеріалу" [5, с. 103–104].

Питання про основи активізації навчання Г. Ващенко розглядав у чотирьох аспектах, виділяючи роль:

- уваги;
- ігрової діяльності у навчанні;
- виховання логічного мислення;
- виховання мистецького мислення.

Описуючи методи активізації навчання, педагог наголошував, що "суто активні методи навчання, такі, як дослідницький і метод проектів, не можуть бути єдиними у шкільному навчанні, бо останнє не тільки має на меті формальні, а й матеріальні завдання, себто мусить не тільки розвивати творчі здібності дітей, а й дати їм ґрунтовні знання".

На думку вченого, "у нормально поставленій школі поряд із методами шукань, мусять мати й місце методи готових знань. Але розриву між цими двома категоріями методів не повинно бути, бо тоді порушувалась би єдність і гармонійність виховання молоді" [5, с. 362–363]. Адже консерватизм, шаблонність, і, як наслідок, формалізм, що виникає з них, робить навчання нудним для учнів і неефективним. Таким чином, необхідно особливу увагу звернути на інноваційні процеси в навчанні, нові методи й технології, які ще не використовувалися.

І справді, активні методи навчання передбачають суб'єктам навчання зануритися у контролююче спілкування, включитися у реальні події. При цьому створюються умови, в яких вони мають оперувати поняттями різного масштабу, залучатися до вирішення проблеми

різного інформаційного рівня. Активні методи допомагають створити таке освітнє середовище, в якому можливе досягнення розуміння проблеми.

Цікаву думку стосовно методів навчання, у тому числі й активних, висловлює *Лідія Григорівна Кайдалова* – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології Національного фармацевтичного університету, авторка понад 150-ти праць, у т. ч. одної монографії, 51 статті, 49 тез. Л. Кайдалова вважає, що завданням для викладача під час використання активних методів навчання є створення умов, які б сприяли виявленню здібностей слухачів, розкриття їхнього потенціалу, пробудження інтересу, забезпечення мотивації до навчання, відчуття задоволення від одержаних результатів тощо [7]. Під час такої діяльності викладач регулює навчально-виховний процес та займається загальною організацією, визначає напрями роботи, заздалегідь готує завдання, формулює питання або теми для обговорення, контролює та регламентує час і порядок виконання зазначеного плану роботи, надає консультації, пояснення.

Використання активних методів навчання у процесі навчально-виховного процесу здійснюється з урахуванням залучення в освітній процес усіх слухачів групи без винятку. Така сумісна діяльність означає, що кожен робить свій особливий індивідуальний внесок. Протягом заняття відбувається обмін знаннями, ідеями, досвідом, засобами діяльності. В основі активних методів лежить діалог не тільки між викладачем та слухачами, але й між самими слухачами. Під час таких діалогів розвиваються комунікативні та мовні здібності, уміння вирішувати проблеми колективним шляхом.

Особливостями активних методів є те, що під час їхнього застосування у процесі навчання відбувається змушена активізація мислення, під час якої суб'єкт навчальної діяльності повинен бути активним незалежно від його бажання, коли його активність збігається з активністю викладача, а також існує високий ступінь мотивації, емоційності, творчості. Особливою рисою є і те, що викладач постійно взаємодіє зі слухачами за допомогою прямих та обернених зв'язків, цілеспрямовано впливаючи безпосередньо на професійні, інтелектуальні, поведінкові вміння та навички у короткий час.

Наталія Валеріївна Буркіна – доцент кафедри бізнес-статистики та економічної кібернетики, кандидат педагогічних наук, заступник завідувача кафедри з наукової роботи Донецького національного університету імені Василя Стуса. Ця вчена активно досліджує питання активних методів навчання, але на відміну від інших науковців, – у ключі дистанційного навчання.

Під активним навчанням Н. Буркіна пропонує розуміти "таку організацію та ведення навчального процесу, яка направлена на всебічну активізацію навчально-пізнавальної та практичної діяльності студентів у процесі засвоєння навчального матеріалу за допомогою комплексного використання як педагогічних, так і організаційних засобів" [3, с. 36]. Вона наголошує на тому, що в дистанційному навчанні можливе використання багатьох традиційних методів (проблемна лекція, парадоксальна лекція, евристична бесіда, пошукова лабораторна робота, розв'язання ситуаційних задач, колективне і групове навчання, ситуативне моделювання, метод проектів, ділова гра тощо), проте їх пряме запровадження "є або зовсім неможливим, чи надзвичайно важким, або неефективним заняттям. Адже специфіка використання активних методів у дистанційному навчанні пов'язана не тільки зі специфікою саме цих методів, а й має враховувати особливості навчання на відстані" [3, с. 36]. Крім цього, основними особливостями активних методів навчання, на думку дослідниці, є:

- підвищення ступеня мотивації та емоційності;

- партнерства у навчанні;
- забезпечення тісної взаємодії між студентами та студентів із викладачами.

Із цього випливає, що змінюється роль студентів і збільшується частка їхньої самостійної роботи у навчанні. Тому найрезультативнішим є такий метод, як кейси (або ситуативні завдання).

Водночас не можна не звернути уваги на те, що успішність використання активних методів навчання в дистанційній освіті потребує високого професіоналізму педагогів. Тільки за умов готовності викладачів до грамотного розроблення активних методів навчання можна забезпечити очікуваний результат – постійну позитивну динаміку у вивченні навчальних дисциплін, формування професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників.

Важко не погодитися із вищезазначеними науковцями, що впровадження активних методів навчання в освітній процес закладів вищої освіти – один із найважливіших напрямів удосконалення підготовки фахівців та обов'язкова умова ефективної реалізації компетентнісного підходу. Формування загальних і фахових компетенцій, які заявлені в освітніх програмах ЗВО, передбачає застосування нових освітніх технологій та форм навчальної діяльності. У першу чергу – це необхідність переходу від інформативних форм і методів навчання до активних, переорієнтація від знаннєвого до діяльнісного підходу, пошук можливостей поєднання теоретичних знань студентів з їхніми практичними потребами [9].

Серед інтерактивних методів, форм і прийомів, що найчастіше використовуються в навчальній роботі ЗВО, можна назвати такі:

- аналіз помилок, колізій, казусів;
- аудіовізуальний метод навчання;
- брейнстормінг ("мозковий штурм");
- "дерево рішень";
- дискусія із запрошенням фахівців;
- ділова (рольова) гра;
- "займи позицію";
- коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників;
- майстер-класи;
- метод аналізу і діагностики ситуації;
- метод інтерв'ю (інтерв'ювання);
- метод проектів;
- моделювання;
- проблемний (проблемно-пошуковий) метод;
- публічний виступ;
- робота в малих групах;
- тренінги (як окремих, так і комплексних навичок) та інші.

Розкриваючи сутність активних методів навчання майбутніх фахівців освітньої сфери, необхідно також приділити увагу питанням соціально-психологічного тренінгу, в якому основним принципом виступає активна позиція кожного його учасника. Сутність і класифікація тренінгу, основні види вправ та процедур, етапи тренінгової роботи зводяться до "зворотного зв'язку", який полягає у висловленні кожним учасником власної думки з окремих питань навчального заняття. Включення в освітній процес активних форм навчання, у тому числі психологічних тренінгів, суттєво впливає на розвиток професійних та особистісних якостей майбутнього спеціаліста [10].

Забезпечення якісної професійної підготовки майбутніх фахівців освітньої сфери багато в чому залежить від організації освітнього процесу. Вибір методів при цьому пов'язаний із досягненням ефективних результатів. Викладачу в системі підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників необхідно не тільки мати глибокі та гнучкі професійні знання і вміння, але й здійснювати розвиток професійно важливих якостей та характеристик,

володіти професійними вміннями на рівні професійних компетентностей, а саме:

- творчо застосовувати знання у вирішенні складних педагогічних ситуацій;
- ефективно організовувати освітній процес, використовуючи освітні технологічні методи, засоби та прийоми професійної підготовки відповідно до індивідуального рівня здобувачів освіти;
- використовувати у професійній та педагогічній діяльності знання психологічної науки;
- забезпечувати високий рівень педагогічної майстерності й педагогічної культури;
- бути ініціативними, здатними до самовдосконалення, володіти педагогічною інтуїцією, почуттям нового.

Такі компетенції дають можливість науково-педагогічним працівникам бути адаптованими до умов на ринку праці, які постійно змінюються, бути конкурентоспроможними та мобільними, сприяють самореалізації у різноманітних сферах професійної діяльності тощо. Саме тому при підготовці майбутніх фахівців освітньої сфери чи підвищенні кваліфікації науково-педагогічних працівників перевага надається методам і формам активного навчання, таким, як "інтерактивні лекції", "круглі столи", семінари-дискусії, семінари-диспути, "ділові ігри", "тренінги" тощо.

Грамотне застосування різноманітних активних методів навчання під час проведення занять у закладах вищої освіти дозволяє зробити процес засвоєння теоретичних знань та формування практичних умінь не тільки цікавим для них, але й більш результативним. Під час таких занять зростає рівень пізнавальної активності слухачів, засвоєні знання мають більш гнучкий характер, розвивається критичне мислення та формується здатність до прийняття творчих нестандартних рішень, майбутні фахівці стають самостійними здобувачами знань. Активність викладача поступається активності слухачів. Його діяльність не має бути спрямована на викладення готових знань та на контроль за їхнім відтворенням.

Таким чином, можемо дійти **висновку**, що використання активних методів в освітньому процесі закладів вищої освіти забезпечує необхідні умови для розвитку творчих здібностей слухачів, бажання вдосконалювати власний професійний рівень, формування професійно важливих та особистісних якостей, володіння сучасними освітніми інноваціями і впровадження їх у навчальний процес вищої школи, формування вміння орієнтуватися в нових ситуаціях, знаходити нові підходи до вирішення професійних ситуацій та узагальнення власного педагогічного досвіду. Вибір активних методів навчання допомагає залучати студентів до активної комунікативної діяльності під час занять, відповідно сприяє самостійному оволодінню вміннями й навичками, пошуку необхідних мовних засобів, шляхів вирішення різноманітних завдань.

N. Postoiuk, PhD (Pedagogical Sciences),
I. Rabchun, Master student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ACTIVE METHODS OF FUTURE EDUCATIONAL ASPECTS TRAINING IN THE WORKS OF UKRAINIAN SCIENTISTS-PEDAGOGES

The article analyzes current ideas about the problem of practical training of future specialists in the educational sphere. The content, historical aspect, specificity of active teaching methods in the experience of Ukrainian educators of the past and the present have considered in detail. A special emphasis is put on modern technologies for teaching students. Exceptional attention has been paid to interactive methods and teaching methods in the higher education institutions.

The competent use of various active methods of teaching while conducting classes in higher education institutions makes it possible to make the process of mastering theoretical knowledge and the formation of practical skills not only interesting but also more productive. It has been proved that during such classes the level of cognitive activity of the students increases, the acquired knowledge is more flexible, critical thinking develops and the ability to make creative non-standard decisions is formed, future specialists become independent learners. The activity of the teacher is inferior to the activity of the listeners. Thus, it has been concluded that the use of active methods in the educational process of institutions of higher education provides the necessary conditions for the development of creative abilities of students, the desire to improve their own professional level, the formation of professional and personal qualities, the possession of modern educational innovations and their implementation in the educational process of higher education, formation of the ability to navigate new situations, find new approaches to solving professional situations and generalize their own pedagogical experience. The choice of active teaching methods helps to attract students to active communicative activities during classes, promotes self-mastery of skills and abilities, the search for the necessary linguistic means, and the ways of solving various tasks.

Keywords: higher education institutions, practical training of future teachers, Ukrainian teachers, active methods, interactive technology.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту [Текст] : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556 ІІІ // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 63. – С. 17-28.
2. Абдалова, О. И. Использование технологий электронного обучения в учебном процессе [Текст] / О. И. Абдалова, О. Ю. Исакова // Дистанцион. и виртуал. обучение. – 2014. – № 12. – С. 53.
3. Буркіна Н. В. Використання активних методів навчання в дистанційних курсах / Н. В. Буркіна // Теорія і методика електронного навчання. – 2012. – Т. 3. – № 1. – С. 35-39.
4. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники: Учебное пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. / И.В. Вачков. – М.: "Ось-89", 2001. – 224 с.
5. Ващенко Г.Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів. – Видання перше / Григорій Григорович Ващенко. – К. : Українська видавнича спілка, 1997. – 441 с.
6. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю.Н. Емельянов. - Ленинград. Изд-во Ленинградского университета. - 1985. – 168 с.
7. Кайдалова Л. Г. Интерактивні технології як засіб формування професійної та комунікативної компетентності майбутніх фахівців охорони здоров'я / Л. Г. Кайдалова // The unity of science. – Prague, 2016. – June. – С. 30-33.
8. Леонтьев А.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии : Избранные психологические труды / А.А. Леонтьев. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: НПО "МОДЕК", 2003. – 536 с.
9. Панфилова А.П. Игротехнический менеджмент. Интерактивные технологии для обучения и организационного развития персонала : [учеб. пособ.] / Панфилова А.П. – СПб : ИВЭСЭП, "Знание", 2003. - 536 с.
10. Фатхутдінова О. В. Впровадження нових технологій в процесі підготовки спеціалістів правознавства [Текст] / О. В. Фатхутдінова // Гуманітар. вісн. Запоріж. держ. інж. акад. – 2012. – Вип. 48. – С. 38.

References

1. Pro vysshchu osvitu [Tekst] : Zakon Ukrayiny vid 1 lyp. 2014 r. № 1556 ІІІ // Ofits. visn. Ukrayiny. – 2014. – № 63. – St. 17-28.
2. Abdalova, O. I. Ispolzovaniye tekhnologiy elektronnoho obucheniya v uchebnom protsesse [Tekst] / O. I. Abdalova, O. YU. Isakova // Distantcion. i virtual. obucheniye. – 2014. – № 12. – S. 53.
3. Burkina N. V. Vykorystannya aktyvnykh metodiv navchannya v dystantsiynnykh kursakh / N. V. Burkina // Teoryya i metodyka eлектronnoho obucheniya. – 2012. – Т. 3. – № 1. – С. 35-39.
4. Vachkov I.V. Osnovy tekhnologii gruppovogo treninga. Psikhotehniki: Uchebnoye posobiye. – 2-ye izd., pererab. i dop. / I.V. Vachkov. – М.: "Os-89", 2001. – 224 s.
5. Vashchenko H.H. Zahalni metody navchannya : pidruchnyk dlya pedahohiv. – Vydannya pershe / Hryhoriy Hryhorovych Vashchenko. – К. : Ukrayinska vydavnycha spilka, 1997. – 441 s.
6. Yemelyanov YU.N. Aktivnoye sotsialno-psikhologicheskoye obucheniye / YU.N. Yemelyanov. - Leningrad. Izd-vo Leningradskogo universiteta. - 1985. – 168 s.
7. Kaydalova L. H. Interaktyvni tekhnolohiyi yak zasib formuvannya profesiyanoi ta komunikatyvnoi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv okhorony zdorovya / L. H. Kaydalova // The unity of science. – Prague, 2016. – June. – S. 30-33.
8. Leontyev A.A. YAzyk i rechevaya deyatel'nost v obshchey i pedagogicheskoy psikhologii : Izbrannyye psikhologicheskyye trudy / A.A. Leontyev. – М.: Izdatel'stvo Moskovskogo psikhologo-sotsialnogo instituta ; Voronezh: NPO "MODEK", 2003. – 536 s.
9. Panfilova A.P. Igrotechnicheskiy menedzhment. Interaktyvnyye tekhnologii dlya obucheniya i organizatsionnogo razvitiya personala : [ucheb. posob.] / Panfilova A.P. – SPb : IVESEP, "Znaniye", 2003. - 536 s.
10. Fatkhutdinova O. V. Vprovadzhennya novykh tekhnolohiy v protsesi pidgotovky spetsialistiv pravoznavstva [Tekst] / O. V. Fatkhutdinova // Humanitar. visn. Zaporiz. derzh. inzh. akad. – 2012. – Vyp. 48. – S. 38.

Надійшла до редколегії 09.06.18